

Петро Білоус
(Житомир)

ДВОЇСТІТЬ ЛІТОПИСНОГО ОБРАЗУ КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА СВЯТОСЛАВИЧА

Аналіз літописної біографії київського князя Володимира Святославича показав двоїстість у зображенні цього історичного персонажа. З одного боку, це великий князь, головною заслугою якого є хрещення Русі, тому в «Повісті минулих літ» на цьому зроблено акцент. А з іншого боку, князь у літописі постає зі своїм язичницьким минулим і характеризується як жорстока, немилосердна і розпусна особа. Два плани зображення Володимира не зливаються у літописі, а суперечать одне одному, що і впливає на неоднозначне сприймання його образу.

The analysis of the annalistic biography of the Kyiv Prince Volodymyr Sviatoslavych has revealed the duality in depicting of this historical character. On the one hand, it is a Grand Duke, whose main merit was the baptism of Rus, and therefore the *Primary Chronicle* accentuates the latter. On the other hand, the prince in the chronicle is shown accompanied with his heathen past and characterized as a cruel, merciless and licentious person. The two schemes of Volodymyr's depiction do not merge in the chronicle, but contradict each other, which also affects the ambiguous perception of his image.

Уперше ім'я Володимира, сина Святослава, внука Ольги, зринає під 968 роком, де повідомляється про те, що вперше на Руську землю прийшли печеніги та обложили Київ; у цей час Святослав із військовою дружиною перебував у Переяславці, «и затворися Ольга съ внукуы своими, Ярополкомъ и Олгомъ и Володимеромъ, в городі Києві» [5, с. 53].

А вже через два роки після цього Святослав «посади Ярополка в Києві, а Олга в Деревахъ», а Володимира віддав для Новгорода, коли «приидоша людиє новъгородъстии, просяще князя себі». Тут же повідомляється, що «Володимиръ бо бі отъ Малуши, ми-

лостыниці Ольжины; сестра же бі Добрыня, отець же има Малъко Любчанинъ, и бі Добрыня оуй Володимиру» [5, с. 57].

Після того, як Ярополк знищив Олега в Овручі, Володимир стає ключовою постаттю у боротьбі за київський престол. Правда, спочатку він злякався протистояння з Ярополком і «біжа за море», що дозволило київському князю посадити у Новгороді свого посадника. Але згодом Володимир, залучивши варягів, оголосив «посадникомъ Ярополъчимъ», що іде на їхнього володаря війною.

По дорозі Володимир увійшов у володіння князя полоцького Рогволода, убив того, а дочку його Рогніду «поя», тобто взяв у жони без її згоди, адже вона хотіла, як сама говорила, заміж за Ярополка.

Залагодивши особисту справу, Володимир «приде къ Києву съ вои многыми, и не може Ярополкъ стати противу Володимеру, и затворися Ярополкъ въ Києві съ людьми своїми и съ воєводою Блудомъ» [5, с. 64]. Згаданий Блуд зрадив свого князя, організувавши його вбивство – так Володимир стає одноосібним правителем Русі. Літописець не схвалює вчинку Блуда, аргументуючи свої роздуми про зраду посиланням на псалми Давидові, не схвалює він і підступне вбивство Ярополка, хоч і вдається до його детального опису. Більше того, літописець викриває подальші вчинки і Володимира, котрий «залеже жену братню грікиню, и бі не прайдна, отъ нея же роди Святополка» [5, с. 66]. Говориться про гріх Володимира, адже із грекинею він був не пошлюблений, «прелюбодійчищъ бысть убо». А оскільки жінка була на той час вагітною, то виходило, що Святополк, котрий згодом народився у грекині, «бі бо отъ двою отцю, отъ Ярополка и отъ Володимира» [5, с. 66].

Очевидно, перші відомості про Володимира були покладені в літописі ще до того, як він охрестив Русь, що пізніше ставилося йому в головну заслугу. Відтак всі ті вчинки, які водилися за Володимиром, залишилися на сторінках літопису і не піддавалися редагуванню, оскільки їх можна було виправдати тим, що вчинені вони були князем, коли він перебував у поганській вірі.

Цим можна пояснити й деякі інші характеристики, які літописець дає Володимиру: «Володимеръ побіжен похотью женскою, быша ему водимая» [5, с. 67]. «Похоть» проявилася в тому, що князь сім разів одружувався (варяжка Олава, полоцька княжна

Рогніда, «грекиня», чешка Малфрідь, «болгарка», дочка візантійського імператора Анна, дочка німецького графа Адель), від чого мав 12 синів і 4 дочки; у тому, що було у нього «наложниць 300 въ Вышегороді, 300 в Бѣлігороді, а 200 на Берестовімъ в сельци <...> и бі несутьъ блуда, и приводя к себѣ мужьскыя жены и дѣвици растля я» [5, с. 67].

Така характеристика Володимира видається гіперболізованою, і мета тут очевидна – сказати про особливу сексуальну могутність та невичерпність князя, що мало б його характеризувати позитивно з погляду язичницьких уявлень. Проте літописець (чи, можливо, хтось із наступних редакторів «Повісті врем'яних літ») мав християнські переконання, на що вказує порівняння сексуальної сили Володимира із можливостями царя Соломона: «бі бо женолюбець, яко и Соломон, бі бо женъ у Соломона, рече, 700, а наложницъ 300» [5, с. 67].

Порівняння із Соломоном є виправдальним для Володимира, тим більше, що Соломон покався, прорікши таку сентенцію: «Зло бо єсть женская прелість» [5, с. 68]. Те, що про Володимира у цьому місці літопису говорилося після його хрещення, свідчить така фраза: «Мудръ же бі [Соломон], а наконіць погибе: съ же бі невігласъ [Володимир], наконіць обрете спасение» [5, с. 68]. Очевидно, до раніших записів додавалися певні коментарі, зокрема і пов'язані з посиланням на Святе Письмо, як і у випадку зі ставленням Володимира до жінок, коли він ще перебував у поганстві.

Але якщо поставити Володимира осмислювати як символ у літописному тексті, то це буде символ хрещення Русі. Розгортанню цього символу і присвячена низка оповідань про хрещення самого князя і Руської землі. Деякі дослідники (О. Шахматов, М. Грушевський) вважають, що оповідання про хрещення Русі були первісною основою «Повісті врем'яних літ».

Ідейним та художнім ядром оповідання про хрещення Русі є діяльність Володимира у 80х роках X ст., апогеєм якої і було літо 988 року, коли князь офіційно проголосив віру Христову державною релігією.

Про прийняття християнства князем Володимиром та киянами написано багато, але більшість авторів (переважно історики, релігієзнавці) лише коментували (а іноді просто переказували) літописні повідомлення під 986, 987, 988 роками. Філософів цікавив зміст та спрямування бесіди грецького філософа з Володи-

миром, а літературознавці досить мало переймалися художніми особливостями цієї частини оповідання.

За «Повістю минулих літ», уже після болгарського походу (985 рік) Володимир розпочав пошуки нової релігії, яка б могла замінити язичництво. У літописі вміщено епізод про те, як князь вибирав нову віру [5, с. 71–94]. Декотрі дослідники цього епізоду вважали, що в його основі лежать різноманітні легенди і сказання, тому наведеним там фактам не слід довіряти [13, с. 75–103; 9, с. 25–26; 17, с. 4–14]. Проте ця оповідка певним чином відображає реальну дійсність, оскільки Володимиру, звичайно, довелося вибирати ту релігію, яка більше підходила Русі в той час.

Розповідь про вибір віри Володимиром змодельована за літературною схемою: до князя за чергою приходять представники ісламу, іудаїзму, християнства і розкривають перед ним особливості своєї віри. У двох перших випадках Володимир є просто слухачем, а з грецьким філософом, який викладає основи християнства, він вступає в діалог, ставлячи йому після значного за обсягом монологу декілька коротких запитань, після чого приймає рішення схилитися до християнства, розіславши своїх «мужей», аби вони ще самі «випробували» переваги нової віри.

О. Шахматов вважав, що вся та оповідь про зустрічі Володимира з представниками різних віросповідань, про посольства в інші країни для перевірки віри не має під собою реальної основи, є «искусственной» (а точніше сказати б, літературною) вставкою, зробленою для того, щоб заповнити проміжок у літописі між двома розповідями: бесідою грецького філософа з Володимиром (986 рік) і походом Володимира на Корсунь (988 рік) [13, с. 131–161]. Російський учений вказує на книжне походження тих оповідок, зокрема встановивши зв'язок літописного сказання з болгарською легендою про хрещення царя Бориса грецькими місіонерами. Одним із доказів цього є те, що князь прийняв хрещення від патріарха Фотія, котрий жив і керував візантійською церквою на сто років раніше Володимирового хрещення. Зате Фотій справді охрестив царя Бориса (див.: «Літопис Костянтина Манасія» [10, с. 197]). Розповідь у «Повісті минулих літ» про випробування різних вір Володимиром є легендою, зітканою з книжних джерел у київських церковних колах через сто років після хрещення князя, десь на межі XI–XII ст. (можливо, автором її був Нестор).

До складу «Повісті минулих літ» літописцем кінця XI – початку XII ст. уведено було оповідь про найголовнішу подію у циклі розповідей про розповсюдження християнства на Русі – хрещення Володимира, киян і всіх русів. Відповідно до нього, князь Володимир Святославич без очевидних на те причин здійснив похід на візантійський град Херсонес (за літописами – Корсунь), захопив його, змусив візантійських імператорів Василя і Костянтина видати їхню сестру Анну за себе заміж, а перед одруженням охрестився у християнську віру. Після того візантійські священики того ж 988 року охрестили княжих родичів і бояр, а також всіх киян, за чим настала черга охреститися всім руським землям [5, с. 94–106].

Цей епізод названий дослідниками «Корсунська легенда» і прийнятий багатьма з них як безсумнівний. Але вже Є. Голубинський висловив серйозні сумніви щодо правдоподібності «Корсунської легенди», припустивши, що цей запис є вигаданим, тобто це своєрідна літературна версія подій, яких не було або вони відбулися якимось інакше [1, с. 122–123]. Думка Є. Голубинського пізніше була активно підтримана О. Шахматовим [13], М. Присьольковим [9], Д. Лихачовим [8], А. Кузьмінім [7].

Правда, ті сумніви стосувалися переважно речей історичних: датування хрещення (тут велася досить жвава дискусія – Є. Голубинський, В. Розен, П. Лебединцев, О. Соболевський, М. Грушевський, М. Левченко, В. Пашуто, А. Кузьмін, В. Рапов, М. Брайчевський).

Немає потреби детальніше зупинятися на цій та інших дискусіях, викликаних змістом «Корсунської легенди», бо в цьому випадку краще пригадати блискучу наукову розвідку І. Франка «Святий Климент у Корсуні. Причинок до історії старохристиянської легенди». Автор статті належав до категорії тих учених, котрі вважали, що за традицією про перебування папи Климента в Корсуні немає «історичного ядра», як і за традицією про проповідь апостола Андрія на землях України. Проте це не завадило І. Франкові пильніше приглянутися до цього вигаданого оповідання, оскільки воно зацікавило його вектором на нашу духовну історію, переплетенням з історією слов'янських просвітителів Кирила та Мефодія, з літописними оповіданнями про хрещення Русі, навіть з автокефальними поривами руської церкви в XI ст.: «Тексти різних версій і паростей сеї легенди, –

писав І. Франко, – належать до найстаріших пам'яток староруського письменства, ба, що більше, *на основі тих, первісно грецьких текстів, були у нас, у Південній Русі, зложені й оригінальні або напіворигінальні літературні пам'ятки*» (курсив наш. – П. Б.) [12, с. 22–23].

М. Грушевський звернув увагу у «Корсунській легенді» на те, що остаточне рішення охреститися Володимир прийняв завдяки провидінню: «Виявилось, що ніякого певного рішення у Володимира нема [щодо прийняття християнства. – П. Б.]; в оповіданні вриваються мотиви з тих версій, де корсунський похід, очевидно, служив провидінню способом, щоб привести Володимира на християнську віру незалежно від його замірів і плянів: він ухляється від охрещення до останнього, але хвороба і чудесне одужання [осліплення і прозріння. – П. Б.] нарешті приводять його до хреста» [3, с. 503–504].

Історик припускає: той «мотив провидіння» підкреслює, що охрещення сталося проти його волі і свідомості, оскільки на сторінках літопису рясно насипано фрагментів про «безбожне» життя князя, коли він був ще язичником. «Через призму книжної, церковної письменності, – веде мову далі М. Грушевський, – пройшли тільки деякі уривки сього старшого Володимирового епосу. Літописна повість описує його монструальну похоть, котра потребувала не десятки, а сотні жінок <...> Ріжні фрагменти старих переказів і пісень описують його «сватання» – заходи дістати жінку то з того, то з другого високого, неприступного роду. Так сватає він Рогнідь, княжну полоцьку. Далі – в корсунській легенді – посилає «воеводу свого Олега» до «корсунського князя» просити за себе дочки його» [3, с. 504]. Таким чином, у літопис потрапили «надприродні, провиденціальні» пояснення Володимирового навернення до нової віри, а джерелом тих пояснень були, напевне, усні легенди і перекази («Володимирів епос» дохристиянської доби), які все ж просочилися у писемний текст «Повісті врем'яних літ».

А деякі «факти» у літописі мають далеко не історичний, а, скоріше за все, художньо-міфологічний смисл, як, наприклад, оповідка про сліпоту й uzдоровлення Володимира в Корсуні напередодні прийняття ним християнської віри. Під 988 роком уміщено такий фрагмент: «По божью же устрою в се время разболіся Володимиръ очима, и не видяше ничтоже, и тужаше вел-

ми, и не домышляється, що створити. И посла к нему царица, рькуще: Аще хочеши избыти болізни сея, то въскорі крестися, аще ни, то не маши избыти недуга сего. Си слышав Володимерь, рече: «Да еще истина будет, то поистині великъ богъ будет хрестянескъ. И повелі хрестити ся. Епископ же корсунський с попы царицины, огласивъ, крести Володимира. Яко възложи рку на нь, абье прозрі. Видевъ же се Володимерь напрасное исцѣление, и прослави бога, рекъ: Теперь уведіхъ бога истиньнаго» [5, с. 96–97].

Цей епізод із літописної біографії Володимира висвітлювався надалі у двох традиціях – житійній та історичній, але не всі довіряли, а відтак покладалися на реальність викладеної події. Звичайно, житійна традиція (починаючи від «Пам'яті і похвали Володимирові» Якова Монаха і закінчуючи викладом життя святого Володимира Дмитрієм Тупталом) включала чудо прозріння князя, що асоціювалося із його хрещенням особисто та з хрещенням усієї Русі.

Інакше склалися в історичній традиції, що розвинулася у світській історичній науці. Уже М. Костомаров стверджував, що обставини, які передували і супроводжували хрещення Володимира, «розповідаються з неймовірними ознаками, які цілком притаманні усним переказам, записаним уже доволі тривалий час згодом після зазначеної події» [6, с. 14].

М. Грушевський вказував на «історичну нестійкість» оповідання про охрещення Володимира, знаходячи різнобій у датуванні цієї події, у її політичному трактуванні, сумніваючись у достовірності деяких джерел. Тим не менше, ідучи, мабуть, за численними різночасовими списками життя Володимира, історик допускає, що зміцнення очей князя підштовхнуло його в Корсуні прийняти християнство: «Він ухиляється від охрещення до останнього, але хвороба і чудесне одужання нарешті приводять його до хреста» [3, с. 503–504].

І сучасні дослідники, розповідаючи про біографію Володимира, уже традиційно не оминають епізод про уздоровлення князя, яке і підштовхнуло його до охрещення: «Незважаючи на те, що вибір релігії зроблено, сумніви не полишають князя. Адже ж він дійшов свого рішення «остроумиа ради», власним розумом. Та хоч як високо поцінюється мудрість людська, проте їй незмога обійтися без Божого втручання, яке через чудо підтверджує іс-

тинність обраного шляху. І чудо сталося» (далі переповідається епізод за «Повістю врем'яних літ») [2, с. 75].

Проте специфіка літописного моделювання розповідей про історичних персонажів (особливо видатних, пов'язаних зі значними, «вікопомними» подіями) вказує на те, що маємо справу із типовою міфотворчістю, звичним елементом якої є легенда, «мотивований вимисел». Легенда про несподівану хворобу і прозріння Володимира побудована за схемою чудесного uzдоровлення, і витоки цієї легенди (її міфологічне ядро) слід шукати у Святому Письмі. Євангелія чимало розповідають про цілительські здібності Ісуса Христа, і серед тих розповідей є, наприклад, така: «Коли ж Ісус звідти вертався, ішли за ним два сліпці, що кричали й казали: «Змилуйся над нами, Сину Давидів!» І коли він додому прийшов, приступили до нього сліпці. А Ісус до них каже: «Чи ж вірите ви, що я можу вчинити оце?» Говорять до нього вони: «Так, Господи». Тоді він доторкнувся до їхніх очей і сказав: «Нехай станеться вам згідно з вашою вірою!» І очі відкрилися їм» (Матвій, 9: 27–30).

Повернення зору серед чудес, які сотворив Христос, є особливим, бо має прозорий символічний характер. У тому ж Євангелії від Матвія читаємо: «Око – то світильник для тіла. Тож як око твоє буде здорове, то й усе тіло твоє буде світле. А коли б твоє око лихе було, то й усе тіло твоє буде темне» (Матвій, 6: 22–23). Ці слова дуже підходять до літописної біографії Володимира, адже до хрещення він і справді був нібито незрячим, оскільки вдавався до жорстокості, братовбивства, розпусти («тіло було темне»).

Мотив світла (модифікований у часи Київської Русі образ християнського віровчення) відіграє роль відмежування «колишнього» Володимира (язичника) від «нового», яким він став після хрещення. І кульмінаційний момент переходу припадає не на прозріння Володимира (це, скоріше за все, наслідок), а на діалог князя з Філософом, котрий переповідає Святе Письмо, неначе розгортає панорамну картину «Божого світла», що проникає у свідомість князя (процес освіти-просвітлення).

І тільки згодом у літописі вводиться легенда про те, що «розболівся Володимир очима». Так образно окреслюється «незряче, непросвітлене, темне» минуле князя, яке змінюється чудесним чином, до того ж за аналогією до новозавітного тексту: прозріння настає після ритуального «покладення руки». Трансформація

з фізичного – на ідеально духовне символізує семантику «зростання». В. Топоров зауважував, що у християнську епоху актуалізуються такі смисли, як «чистота», відсутність вад, праведність і т. п., котрі виявляють себе не в матеріально-предметному, а в енергетичному зростанні, «світлопроміненні», з чого емануються образи сіяння, блиску, золотистого кольору, святості.

У легенді про прозріння Володимира мотив світла стає своєрідним часовим розмежуванням минулого і майбутнього, що підсилюється цитацією послань Павла до коринфян і римлян: «Старе минуло, і тепер усе стало нове», «нині наблизилось нам спасіння; ніч пройшла, а день наблизився» .

Чудо з князем Володимиром має таку ж ідеологічну мету, як і наведений вище фрагмент з Євангелія від Матвія про uzдоровлення двох сліпців. Власне, це можна трактувати і як ініціацію, адже в обох випадках відбувається навернення до віри. «Світло» і «віра» – тут ключові поняття, але якщо «світло» має символічну семантику, то «віра» тлумачиться як відданість Ісусу Христу, іменем і зусиллям якого відбулося чудо. Протилежного значення набуває пара понять «тьма – язичництво» (саме в контексті літописної легенди), що з погляду християнського віровчення цілком мотивоване в літописі.

З усього сказаного можна зробити висновок, що уведення у розповідь про Володимира легенди про його чудесне прозріння має передусім ідеологічну мету, огорнуту в шати міфотворчості. Це – художній домисел у намаганні створити образ «ідеального князя», при тому що важливим елементом цієї ідеальності є особистий і державницький вчинок князя – прийняття християнства. Чудо у цьому контексті використано як художній прийом, завдяки якому образ Володимира набуває необхідної цільності, довершеності, значущості, вказує на його обраність. А з боку літературного – підкреслює складність, характерність образу, надає йому естетичної ваги і спрямовує реципієнта не стільки на «історичне» прочитання біографії князя, а на своєрідне белетристичне сприйняття його вчинків та діянь, оповитих духом легендарності.

Першим актом на шляху християнізації Русі стало хрещення киян. Володимир почав з того, що понищив язичницьких ідолів, яким поклонявся сам разом з мешканцями міста. Описані події і справді могли мати місце, спогад про них потрапив під перо

літописців з усних переказів, що й надало цьому оповіданню белетристичної жвавості і динамізму, а також живої гостроти, підсиленої емоційними зауваженнями літописця на кшталт висловлювання про Перуна, якого князь наказав утопити у Дніпрі: «Велий еси, Господи, чюдная діла твоя! Вчера чістнымъ от чело-вік, а днесь поругаемъ» [5, с. 102].

Оповідання про хрещення киян скомпоноване таким чином, щоб ідеалізувати цю подію. Справді, дивно виглядає вся ця історія про зміну світогляду у киян. Язичники, які ще вчора оплакували потоплення Перуна, з великою радістю сприймають учення Христа. Тому-то ще В. Татіщев не повірив зображеній картині, уявивши цю подію «реалістичніше»: «По опровержении идолов и хрещении множества знатных людей, митополит и попы, ходяще по граду, учуху люди вере Христове. И хотя многие принимали, но множайшии, размышляя, отлагали день за день; инии же закаменелые сердцем, ни слышати учения не хотели» [11, с. 63].

Очевидно, Нестор (або редактори його тексту) навмисно ідеалізував картину хрещення киян, надавши їй святковості та релігійного пафосу. Пафосно звучать і останні речення цього оповідання: «Нови людье христианстии, избрани Богомъ. Володимиръ же просвещень самъ, и синови его, и земля его» [5, с. 103].

Так і сформувався із усних та книжних джерел «цикл» оповідей про християнізацію Русі, головним персонажем якого є князь Володимир. Літописці зважено відбирали матеріал для того, щоб провести кризу свій твір християнську ідею, тому не дбали про правдивість, достовірність, історичність зображення, а працювали як письменники, редактори, упорядники, цензори, просіюючи кризу сито релігійної пильності розрізнені відомості.

Діапазон моделювання образу Володимира у «Повісті минулих літ» доволі широкий – від буденної історії до сакральної історії, і навпаки. Останні дні життя князя занурені у буденну історію: його син Ярослав, котрий правив на той час у Новгороді, відмовився платити Києву обумовлену данину, що розгнівало Володимира, тож він «хотяще ити на Ярослава». Проте «розболівшюся», крім того, були інші клопоти: «печенигомъ идущимъ на Русь», проти яких князь вислав Бориса. Ще дужче розхворівшись, «скончася місяця юля въ 15 день» [5, с. 115].

Сталося це 1015 року у Берестові, а не в Києві. Смерть великого князя утаїли, бо у цей час у Києві порядкував син його Свято-

полк, якому влада не заповідалася. Загорнувши тіло Володимира у килим, поклали на сани і повезли до церкви Богородиці, яку за життя він сам збудував. Фактично бачимо на тлі навколопрестольних інтриг (сини Володимира затіяли боротьбу за владу) безславну смерть хрестителя Русі, хоч літописець і зауважує, що люди дізналися про його смерть, зійшлися без ліку «и плакашася по немъ».

Тут у літописі подається посмертний панегірик Володимиру, якого названо «новим Костянтином», який сам охрестився і людей своїх охрестив (візантійський імператор Костянтин запровадив християнство у Візантії як державну релігію). Така історична паралель не випадкова, адже саме таку роль, як у згаданого імператора, літописець відводить і Володимиру. Та ще й підкреслює, що шлях князя до християнства був нелегким, бо він прийшов до нього, подолавши в собі поганство, «но посліди приліжа к покаянью, якоже віщаше апостоль» [5, с. 116].

Складається враження, що літописець у посмертному слові про Володимира намагається виправдати князя, котрий мав непривабливе минуле. І в цих виправданнях він посилається на Святе Письмо, багато цитує з нього, але ті цитації всі на одну тему: «Сый [Володимир] же умеръ во исповідании добрімъ, покааньемъ расыпа грѣхы своя, милостынями, иже есть паче всего добрій» [5, с. 117].

Зрештою, літописець констатує свою головну думку: «Дивно есть се, колико добра створи Руской земли, крестивъ ю» [5, с. 117]. Автор панегірика жалкує, що руські люди, ставши християнами, не воздають Володимиру тих почестей, які він заслугує. Очевидно, одразу по смерті князя його не шанували, причини чого, мабуть, закладені як у біографії, так і в діяннях Володимира, коли він правив Руссю. Літописець закликає молитися за князя в день його смерті, чим натякає на канонізацію Володимира.

Перші спроби канонізації належать, очевидно, митрополиту Іларіону, який у 30х роках XI ст. створив «Слово про Закон і Благодать», та Якову Монаху («Похвала князю Володимиру», 60–70і роки XI ст.). Та незважаючи на це, проголошення Володимира святым сталося значно пізніше: припускають, що його канонізовано в середині XIII ст. Можливо, причини такої пізньої канонізації полягають у тому, що своєю біографією, яка викладена у «Повісті врем'яних літ», Володимир не вписувався передусім у

візантійський канон святості, оскільки для цього не підходили і походження Володимира, і його «поганське минуле», і негероїчна смерть, адже помер він тихо, не «за ідею», до того ж і смерть його спочатку утаїли.

Справжнім символом Володимир став не в «Повісті врем'яних літ» (тут наявна лише його «літописна біографія»), а в пізнішій літературній, зокрема агіографічній традиції. А в тій традиції навіть «невигідні» факти з біографії князя набували іншого трактування, облагороджуючи цей образ.

-
1. Голубинский Е. История русской церкви. – Москва, 1901. – Т. 1. – С. 122–123.
 2. Горський В. Святі Київської Русі. – Київ : Абрис, 1994. – С. 27.
 3. Грушевський М. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. – Київ : Наукова думка, 1992. – Т. 1 : До початку XI віка. – 736 с.
 4. Жданов Р. В. Крещение Руси и начальная летопись // Исторические записки. – 1939. – № 5. – С. 11–14.
 5. Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – 2е изд. – Москва : Языки славянской культуры, 2001. – Т. 2. – 648 с.
 6. Костомаров М. Галерея портретів: Біографічні нариси. – Київ : Веселка, 1993. – 326 с.
 7. Кузьмин А. Г. Русские летописи как источник по истории Древней Руси. – Москва : Наука, 1973. – С. 125.
 8. Лихачев Д. С. Комментарии // Повесть временных лет. – Ленинград, 1959. – С. 335–337.
 9. Приселков М. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X–XI вв. – Санкт-Петербург, 1913. – С. 25–26.
 10. Родник златоструйный: Памятники болгарской литературы IX–XVIII веков. – Москва : Худ. лит., 1990. – С. 197.
 11. Татищев В. Н. История Российская. – Москва ; Ленинград, 1962. – Т. 1. – С. 63.
 12. Франко І. Святий Климент у Корсуні. Причинок до історії старохристиянської легенди // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Київ : Наукова думка, 1981. – Т. 34. – С. 22–23.
 13. Шахматов А. А. Корсунская легенда о крещении Владимира. – Санкт-Петербург, 1906. – С. 75–103.